

Piotr Szukalski  
Instytut Socjologii  
Uniwersytet Łódzki  
piotr.szukalski@uni.lodz.pl



## **Depopulacja: dlaczego o niej nie mówimy?**

Depopulacja, czyli zmniejszanie się liczby mieszkańców danego obszaru, to zjawisko obecne w naszym kraju, choć słabo dyskutowane. W dużym stopniu dzieje się tak dlatego, że z punktu widzenia całego państwa ostatnie 3 dekady to czas, gdy „oficjalna” liczba ludności praktycznie się nie zmieniała (tak bowiem należy oceniać zmiany o maksymalnie 2% wartości początkowej). Użycie terminu „oficjalna” liczba ludności jest o tyle zasadne, iż populacja wynikająca z oficjalnych rejestrów jest przeszacowana o ok. 2 mln naszych rodaków, którzy na stałe mieszkają poza granicami. Dodatkowo, zdawać sobie należy sprawę z tego, że nawet i utrzymywanie się liczby ludności na praktycznie niezmiennym poziomie przez ostatnie 3 dekady dokonało się w warunkach bardzo poważnych zmian rozmieszczenia ludności na terenie kraju, w układzie mniejszych jednostek administracyjnych.

Wyludnianie się występuje przede wszystkim na obszarach peryferyjnych, zaś z biegiem czasu rozumienie peryferii rozszerza się. O ile w okresie PRL dotyczyło obszarów wiejskich oddalonych od miast o przynajmniej średniej wielkości, przy czym odnosiło się to głównie do najmniejszych wsi (do 200 mieszkańców), o tyle ostatnie trzy dekady są okresem wyludniania się – oprócz zdecydowanej większości terenów wiejskich – również i miast małych i średnich ze sporadycznie występującą depopulacją miast dużych i wielkich o niekorzystnej strukturze gospodarczej (głównie tzw. monokultura przemysłowa obejmująca schyłkowe gałęzie gospodarki) [Eberhardt 1989; Kantor-Pietraga, 2014; Wesołowska, 2018]. Współwystępuje z tym zjawisko tzw. kurczenia się miast i regionów, a zatem zmniejszania się potencjału gospodarczego i społecznego danego obszaru wskutek mniejszej liczby mieszkańców i zmian ich struktury z punktu widzenia wieku i źródeł utrzymania [Katsarova, 2008].

Przechodząc do poziomu województw, widoczne jest to, iż już w trakcie ostatniego dwudziestolecia następował spadek liczby mieszkańców w zdecydowanej większości (11) województw [Szukalski, 2019] – tab. 1. Spadek ten miał zróżnicowany charakter, albowiem obok Opolszczyzny odznaczającej się utratą prawie  $\frac{1}{10}$  ludności występowały województwa o spadku minimalnym (lubuskie, kujawsko-pomorskie). W następnych dwóch dekadach zjawisko to ma wystąpić we wszystkich regionach, choć nadal widoczne będą bardzo duże różnice międzywojewódzkie. W 5 województwach spadek będzie bowiem ponad 10%, podczas gdy w 3 (mazowieckie, pomorskie i małopolskie) jedynie symboliczny – tab. 1.

Zachodzące zmiany demograficzne jeszcze bardziej widoczne są w przypadku mniejszych jednostek administracyjnych. W latach 1998-2018 liczba ludności zmniejszyła się w 252 powiatach (na 380 ogółem), przy czym w 153 spadek był co najmniej pięcioprocentowy, w 62 przynajmniej 10-procentowy, zaś w 13 przynajmniej 15-procentowy. Podkreślić trzeba, że powiaty o zmniejszającej się wielkości populacji występowały we wszystkich województwach, również i tych odznaczających się wzrostem liczby mieszkańców (tab. 2). Spodziewane w przyszłości zmiany będą w jeszcze bardziej

zauważalne, jeśli idzie o liczbę dotkniętych nimi jednostek administracyjnych, jak i o głębokość zachodzących zmian (tab. 2).

Tabela 1  
Zmiany liczby ludności w latach 1998-2038 według województw

Region	Liczba ludności (w tys. osób)			Zmiana 1998-2018		Zmiana 2018-2038	
	1998	2018	2038	w tys. osób	w %	w tys. osób	w %
Dolnośląskie	2982,1	2901,2	2666,8	-80,9	-2,7	-234,4	-8,1
Kujawsko-pomorskie	2100,1	2077,8	1929,7	-22,3	-1,1	-148,1	-7,1
Lubelskie	2239,5	2117,6	1891,3	-121,9	-5,4	-226,3	-10,7
Lubuskie	1022,5	1014,5	943,0	-8,0	-0,8	-71,5	-7,0
Łódzkie	2663,6	2466,3	2184,6	-197,3	-7,4	-281,7	-11,4
Małopolskie	3215,9	3400,6	3367,2	184,7	5,7	-33,4	-1,0
Mazowieckie	5066,6	5403,4	5385,5	336,8	6,6	-17,9	-0,3
Opolskie	1089,6	986,5	841,8	-103,1	-9,5	-144,7	-14,7
Podkarpackie	2122,2	2129,0	2002,3	6,9	0,3	-126,7	-6,0
Podlaskie	1223,8	1181,5	1072,7	-42,3	-3,5	-108,8	-9,2
Pomorskie	2185,7	2333,5	2313,9	147,9	6,8	-19,6	-0,8
Śląskie	4882,4	4533,6	4022,1	-348,9	-7,1	-511,5	-11,3
Świętokrzyskie	1326,2	1241,5	1090,0	-84,7	-6,4	-151,5	-12,2
Warmińsko-mazurskie	1463,5	1429,0	1312,9	-34,5	-2,4	-116,1	-8,1
Wielkopolskie	3351,4	3494,0	3408,0	142,5	4,3	-86,0	-2,5
Zachodniopomorskie	1731,8	1701,0	1567,7	-30,8	-1,8	-133,3	-7,8
Polska	38667,0	38411,1	35999,4	-255,8	-0,7	-2411,7	-6,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, Baza Demografia,  
<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/StartIntro.aspx>

Zdecydowanie wzrosnąć liczba powiatów dotkniętych depopulacją, osiągając liczbę 330, zwłaszcza zaś tych, których liczba ludności silnie się zmniejszy, tj. o przynajmniej 10% (tab. 2). O ile w ostatnim dwudziestolecu przypadki takie odnosiły się do co szóstego powiatu, o tyle w nadchodzących dwóch dekadach zgodnie z prognozami GUS zostanie nimi dotknięte prawie połowa powiatów, przy czym w skrajnych przypadkach wyludnianie doprowadzi do zmniejszenia się liczby ludności o ponad 20% (hajnowski – 25,1%, m. Konin – 23,7%, m. Sosnowiec – 22,3%). Ogółem rzecz biorąc, w latach 2020-2040 liczba powiatów, w których spadek będzie wynosić co najmniej 5%, równa będzie 275, w przypadku spadku co najmniej 10% – 174, zaś w przypadku spadku o co najmniej 15% – 74, przy czym warto zaznaczyć, iż w przypadku 14 powiatów spadek wyniesie przynajmniej 20%.

Jak łatwo się domyślać, w przypadku gmin znaleźć można jeszcze bardziej wyraziste przykłady depopulacji – przykładowo opublikowana w 2017 r. po raz pierwszy prognoza GUS dla gmin stwierdzała, iż w przypadku niektórych gmin pomiędzy 2017 a 2030 r. – a zatem w okresie znacznie krótszym niż ten wskazany powyżej – oczekiwać należy spadku liczby ludności o 20-25% (np. Hel – 28,9%, Dubicze Cerkiewne – 25,1%, Milejczyce – 24,3%).

W efekcie coraz częściej mowa jest o procesie kurczenia się regionów i miast, a zatem o procesie, w przypadku którego następuje współwystępowanie depopulacji i towarzyszącej jej zmiany struktury wieku ludności (starzenie się jej) oraz zaniku vitalności ekonomicznej w wyniku kurczenia się zasobów pracy, zmniejszania potencjału konsumpcyjnego ludności, zmniejszonych inwestycji prywatnych, mniejszej wartości potencjalnych hipotek [Szukalski, 2017, 2019a]. Zmianom tym

towarzyszyć będzie wzrost problemów z dostarczaniem wysokiej jakości usług publicznych z uwagi na zmniejszanie się korzyści związanych z efektem skali, zaś w przypadku najmniejszych gmin i powiatów z narastającymi problemami finansowymi i kadrowymi. W przypadku szeregu peryferyjnych jednostek administracyjnych samorządu pojawić się mogą w efekcie problemy z zapewnieniem dostępu do podstawowych usług społecznych i administracyjnych, zarówno dlatego, iż nie będzie wystarczających środków finansowych, jak i nie będzie osób o wymaganych kwalifikacjach i umiejętnościach, aby je świadczyć.

Tabela 2

Podstawowe informacje o skali depopulacji w powiatach według województw w latach 1998-2018 i 2020-2040

Region	2 powiaty o największym spadku liczby ludności, wyrażonym jako % ludności początkowej, w latach 1998-2018	Liczba powiatów ogółem	Liczba powiatów depopulacyjnych			
			1998-2018		2020-2040	
			ogółem	silnie	ogółem	silnie
Dolnośląskie	m. Walbrzych (17,8), m. Jelenia Góra (15,4)	30	21	8	27	17
Kujawsko-pomorskie	m. Włocławek (10,2), m. Bydgoszcz (9,5)	23	17	1	21	8
Lubelskie	krasnostawski (21,7), hrubieszowski (15,2)	24	22	6	23	18
Lubuskie	zielonogórski* (12,0), krośnieński (8,4)	14	11	1	12	6
Łódzkie	m. Łódź (15,1), kutnowski (13,2)	24	20	3	23	12
Małopolskie	m. Tarnów (10,2), olkusi (9,9)	22	6	1	14	4
Mazowieckie	lipski (16,7), szydlowiecki (12,7)	42	24	5	30	16
Opolskie	kędzierzyńsko-kozielski (14,3), głubczycki (14,3)	12	12	7	12	11
Podkarpackie	m. Przemyśl (10,5), jasielski (8,3)	25	14	1	23	7
Podlaskie	hajnowski (19,8), sokólski (14,6)	17	14	5	16	11
Pomorskie	m. Sopot (15,7), m. Słupsk (11,1)	20	7	2	16	5
Śląskie	m. Bytom (18,9), m. Sosnowiec (17,2)	36	27	13	33	19
Świętokrzyskie	opatowski (12,6), kazimierski (11,7)	14	13	6	13	13
Warmińsko-mazurskie	kętrzyński (12,1), bartoszycki (10,8)	21	16	2	20	11
Wielkopolskie	m. Konin (11,1), m. Poznań (7,2)	35	11	1	27	5
Zachodniopomorskie	świdwiński (8,6), walecki (6,2)	21	17	-	20	11
Polska	krasnostawski (21,7), hajnowski (19,8)	380	252	62	330	174

\* wpływ zmian administracyjnych

Źródło: jak w tabeli 1

Stąd też od wielu lat prowadzone są w krajach poddanych depopulacji badania na temat specyfiki zarządzania regionami kurczącymi się, zwłaszcza z perspektyw utrzymania ich witalności ekonomicznej [Katsarova, 2008; Martinez-Fernandez i wsp., 2012, 2017; *Zarządzanie ...*, 2013]. Zgodnie z tym podejściem formułowane są zasady dostosowywania się do nowej sytuacji demograficznej [EU..., 2016; ESPON, ADAPT2DC]:

- 1) oswojenie się z perspektywą kurczenia się i ludności i potencjału gospodarczego, a w rezultacie odejście od dyskursu publicznego z dominacją myślenia w kategoriach „wzrostu”, w tym i „pobożno-życzeniowego” myślenia o zmianie trendów demograficznych;
- 2) konieczność myślenia długookresowego – z uwagi na prawdopodobną długotrwałość procesu depopulacji decydenci i planiści muszą ten proces uwzględniać w swoich pracach związanych przede wszystkim z rozbudową i utrzymaniem infrastruktury;
- 3) lepsze współdziałanie pomiędzy jednostek samorządu terytorialnego – zarówno w celu obniżenia kosztów i poprawy jakości dostarczanych usług publicznych (tworzenie wspólnych

centrów usług administracyjnych i społecznych), jak i z uwagi na konieczność uwzględniania zmian zachodzących na terenach sąsiednich w lepszym zarządzaniu danym obszarem;

4) preferencje dla „compact growth”, tj. rozwoju skoncentrowanego na relatywnie gęsto zaludnionych obszarach bez zachęcania do nadmiernego rozpraszania się ludności, w tym i do suburbanizacji, co w praktyce oznacza zgodę na pojawienie się obszarów, w przypadku których świadomy brak inwestycji prowadzi do przyspieszonej depopulacji;

5) holistyczne myślenie uwzględniające współzależności pomiędzy prowadzonymi działaniami, zdające sobie sprawę z istniejących synergii.

Praktycznymi działaniami wynikającymi ze stosowania powyższych zasad są:

1) projektowanie działań przede wszystkim na bazie dostępnych na danych obszarze zasobów, z uwzględnieniem lokalnych interesariuszy, a zatem podejmowanie działań z uwzględnieniem lokalnego kontekstu;

2) wspieranie innowacji społecznych jako środka w lepszy sposób wykorzystującego lokalne zasoby;

3) testowanie innowacyjnych narzędzi, zanim zostaną one wykorzystane powszechniej;

4) stosowanie kompromisu pomiędzy podejściem holistycznym a rzeczywistością, prowadzące w warunkach ograniczoności zasobów do świadomego koncentrowania się na działaniach priorytetowych i ograniczania, tj. urealniania, listy celów, zamierzeń i działań;

5) wykorzystywanie różnych aktorów posiadających różne zasoby, w tym większe wykorzystywanie mieszkańców jako współproducentów niektórych usług społecznych (np. poprzez oczekiwanie ich włączenia się jako aktywnych współpracowników do np. działalności świetlic, klubów seniorów, domów kultury);

6) korzystanie z podejścia partycypacyjnego umożliwiającego: a) korzystanie z wiedzy znajdującej się w posiadaniu różnych grup interesariuszy (dopasowanie działań do realnych potrzeb),

b) korzystanie z różnorodnych zasobów znajdujących się w gestii różnych interesariuszy (umożliwiający władzom lokalnym ograniczanie nakładów finansowych, choć prowadzące do zwiększania własnego wkładu organizacyjnego); c) uwrażliwianie lokalnej społeczności na zachodzące zmiany demograficzne i ich konsekwencje; d) inicjowanie działań różnych interesariuszy; e) wzmocnianie zobowiązań interesariuszy do podjęcia działań i konsekwentnej ich realizacji.

Powyższe zasady wydają się być łatwe do zastosowania, tymczasem w praktyce występują poważne problemy związane z ich stosowaniem. Przede wszystkim występuje sprzeczność interesów w skali makro i mezo. O ile w przypadku władarzy gmin – co oczywiste – nikt nie chce świadomie podejmować decyzji o pozostawieniu pewnych, mniej atrakcyjnych osadniczo, charakteryzujących się peryferyjnością i uciążliwością dojazdów terenów, o tyle władze wyższego szczebla powinny świadomie promować takie podejście, wychodząc z założenia, iż zachodząca w przestrzeni koncentracja ludności na relatywnie niewielkim terenie na wyludniających się obszarach oznacza poprawę jakości infrastruktury i usług publicznych.

Brak jest przede wszystkim zrozumienia dla nieodwracalności procesów demograficznych. Oczekiwanie, że można zmienić sytuację ludnościową w przypadku utrzymywania się od 2 dekad na danym terenie współczynników reprodukcji netto na poziomie 0,6-0,7 (co oznacza, że pokolenie dzieci jest o 30-40% mniejsze od pokolenia rodziców), oznaczałoby – nawet w przypadku pomijania zazwyczaj współwystępujących strat migracyjnych – konieczność dojścia w ciągu kilku lat do poziomu wspomnianego współczynnika przynajmniej dwukrotnie wyższego, aby zapewnić długoterminowe utrzymywanie się liczby ludności na niezmiennym poziomie. Podobnie w przypadku chęci zapewnienia stabilizacji liczby ludności w przypadku oddziaływania na skalę napływu lub odpływu migracyjnego niezbędne byłyby bardzo znaczące zmiany. O jaką skalę chodzi,

wskazują obliczenia zakładające jednoczynnikowość zmian, przedstawione dla roku 2018 (tab. 3) i 2030 (tab. 4).

Tabela 3

Rzeczywisty i zapewniający stabilizację liczby ludności ruch naturalny i wędrownkowy w 2018 r. według województw

Region	Ruch naturalny		Migracje wewnętrzne na pobyt stały		Migracje zagraniczne na pobyt stały		Współczynnik dzietności		Napływ		Odpływ	
	Urodzenia	Zgony	Napływ	Odpływ	Napływ	Odpływ	Rzeczywisty	Niezbędny	Rzeczywisty	Niezbędny	Rzeczywisty	Niezbędny
Dolnośląskie	27790	32991	39342	36142	1589	1077	1,367	1,44	40931	42420	37219	35730
Kujawsko-pomorskie	19866	22629	23231	25772	529	451	1,374	1,74	23760	28986	26223	20997
Lubelskie	20101	23682	21523	27327	737	292	1,348	1,95	22260	31200	27619	18679
Lubuskie	9467	10981	12277	13248	417	424	1,353	1,71	12694	15186	13672	11180
Łódzkie	23017	31589	23164	25327	639	335	1,396	2,03	23803	34234	25662	15231
Małopolskie	37864	32467	36439	31597	1769	1090	1,499	1,07	38208	27290	32687	43605
Mazowieckie	60485	58725	73994	59308	2455	439	1,564	1,09	76449	57987	59747	78209
Opolskie	8596	10707	10600	11291	454	1038	1,255	1,75	11054	14440	12329	8943
Podkarpackie	21533	19636	20676	23795	890	512	1,369	1,42	21566	22410	24307	23463
Podlaskie	11790	12969	12713	14994	618	351	1,393	1,77	13331	16524	15345	12152
Pomorskie	26498	22395	34819	29899	1142	991	1,598	1,04	35961	26787	30890	40064
Śląskie	42596	52159	43845	48076	1540	2337	1,389	1,86	45385	59976	50413	35822
Świętokrzyskie	10721	14619	11280	13908	331	155	1,262	2,01	11611	17961	14063	7713
Warmińsko-mazurskie	13687	14973	17794	21191	560	667	1,361	1,84	18354	23144	21858	17068
Wielkopolskie	38778	35121	45832	44711	916	755	1,552	1,35	46748	41809	45466	50405
Zachodniopomorskie	15389	18557	22242	23185	875	935	1,332	1,69	23117	27288	24120	19949
Polska	388178	414200	449771	449771	15461	11849	1,435	1,52	465232	487642	461620	439210

Źródło: Rocznik Demograficzny GUS 2019 i obliczenia własne

W przypadku roku 2018 w tabeli w pierwszych 6 kolumnach przedstawione są faktyczne dane odnoszące się do skali ruchu naturalnego i wędrownkowego. Następnie dokonano szacunków, jak musiałyby się zmienić liczba urodzeń oraz liczba osób osiedlających się i tych opuszczających dany region, aby zapewniona była stabilizacja populacji. Dodatkowo, informacja o urodzeniach przekształcona została w taki sposób, aby uzyskać informację o współczynniku dzietności (TFR) niezbędnym do zapewnienia zerowego przyrostu rzeczywistego w danym roku – informację taką zestawiono z rzeczywistym współczynnikiem odnotowanym w 2018 r.

Aby wyjaśnić powyższe dane, przyjrzyjmy się przykładowo województwu łódzkiemu. W przypadku tego regionu zapewnienie stabilnej liczby ludności w 2018 r. mogłoby zostać osiągnięte na 3 sposoby. Po pierwsze, wskutek jedynie zmian w sferze rozrodczości dzięki podwyższeniu współczynnika dzietności z 1,396 na 2,03. Po drugie, dzięki zwiększeniu liczby osób osiedlających się na terenie województw z innych regionów i spoza Polski z 23,8 tys. do 32,2 tys., czyli o 43,8%. Po trzecie, dzięki zmniejszeniu odpływu poza województwo z 25,7 tys. do 15,2, tj. o 40,6%.

W roku 2018 odnotowano i regiony o rosnącej liczbie ludności, w przypadku których – dzięki korzystnej strukturze wieku ludności i przewagi napływu nad odpływem – osiągnięcie stabilizacji oznaczałoby gorsze wskaźniki. Województw takich było jednak jedynie 4 (małopolskie, mazowieckie, pomorskie i wielkopolskie), w pozostałych konieczne były – niekiedy bardzo znaczne – zmiany (np. w przypadku województwa świętokrzyskiego wzrost dzietności o 80%).

Jeśli porównamy te wielkości z tymi spodziewanymi w roku 2030, okaże się, iż w przyszłości skala zmian wielkości demograficznych musiałaby być dużo większa, a jednocześnie zaniknąć mają regiony o rosnącej liczbie ludności (tab. 4).

Tabela 4  
Szacunek zmian w zakresie dzietności i migracji zapewniających utrzymanie ludności na niezmiennym poziomie w 2030 r. według województw

Region	Ruch naturalny		Migracje wewnętrzne na pobyt stały		Migracje zagraniczne na pobyt stały		Współczynnik dzietności		Napływ		Odplyw	
	Urodzenia	Zgony	Napływ	Odplyw	Napływ	Odplyw	Zakładany	Niezbędny	Zakładany	Niezbędny	Zakładany	Niezbędny
Dolnośląskie	19676	31933	27106	25949	2358	2732	1,36	2,15	29464	40938	28681	17207
Kujawsko-pomorskie	15662	21996	17722	18797	785	1115	1,44	2,15	18507	26246	19912	12173
Lubelskie	14905	22574	15601	19251	557	692	1,40	2,48	16158	27612	19943	8489
Lubuskie	7320	10716	9934	10322	813	850	1,44	2,19	10747	14568	11172	7351
Łódzkie	16737	29478	17165	18470	745	747	1,42	2,61	17910	31958	19217	5169
Małopolskie	27482	33264	24274	21547	2802	1873	1,42	1,53	27076	29202	23420	21294
Mazowieckie	44100	56275	51933	42179	2091	999	1,51	1,56	54024	55353	43178	41849
Opolskie	5703	10626	7948	8431	923	2517	1,22	2,72	8871	15871	10948	3948
Podkarpackie	15381	20412	14112	15658	1346	1130	1,33	1,88	15458	21819	16788	10427
Podlaskie	7998	11995	8838	10187	668	628	1,34	2,23	9506	14812	10815	5509
Pomorskie	19952	23416	22906	20875	2011	1998	1,55	1,66	24917	26337	22873	21453
Śląskie	30565	51721	33624	36230	3079	5333	1,41	2,61	36703	62719	41563	15547
Świętokrzyskie	7935	13858	8226	10038	532	354	1,33	2,60	8758	16315	10392	2835
Warmińsko-mazurskie	10528	14513	12577	14634	1084	1100	1,42	2,24	13661	19719	15734	9676
Wielkopolskie	28973	35152	32858	31503	1014	1548	1,52	1,80	33872	39230	33051	27693
Zachodniopomorskie	11810	18522	15808	16577	1176	773	1,36	2,18	16984	24062	17350	10272
Polska	284727	406451	320632	320648	21984	24389	1,43	2,05	342616	466761	345037	220892

Źródło: Prognoza demograficzna GUS z 2014 r. i obliczenia własne

W pierwszych 6 kolumnach powyższej tabeli przedstawione zostały zapisane w prognozie GUS z 2014 r. oczekiwane liczby urodzeń, zgonów oraz napływu i odpływu w ramach migracji wewnętrznych (tj. wewnątrz krajowych) i zagranicznych. Następnie przedstawiono wyniki obliczeń, jak musiałby się zmienić odpowiednio poziom dzietności (mierzony współczynnikiem dzietności teoretycznej - TFR), napływ (czyli suma napływu w migracjach wewnętrznych i zewnętrznych) i odpływu (ponownie dla migracji wewnętrznych i zewnętrznych), aby pod wpływem tego pojedynczego czynnika w badanym roku liczba ludności się nie zmieniała.

Zatem w przypadku województwa łódzkiego, aby zapewnić w roku 2030 brak zmian liczby ludności, typowa kobieta – przy założeniu proporcjonalnego wzrostu natężenia urodzeń we wszystkich podgrupach wieku rozrodczego – powinna urodzić 2,61 dziecka, choć zgodnie z założeniami prognozy GUS z 2014 r., przewiduje się, iż owa średnia wyniesie 1,42 dziecka, a zatem potrzebne jest prawie podwojenie się częstości urodzeń.

Z kolei w przypadku, gdyby utrzymanie liczby ludności zależało jedynie od zmian napływu, liczba osób osiedlających się na terenie regionu musiałaby wzrosnąć z 17,9 tys. do 32,0 tys., a zatem o 78,4%. W sytuacji, gdyby jedynym czynnikiem kompensującym zmiany miał być odpływ ludności, stabilizacja populacji wymagałaby spadku odpływu z 19,2 tys. do 5,2 tys., czyli o 73,1%.

Województwo łódzkie nie jest jednakże regionem o największej skali zmian. W tym przypadku szczególnie silnie widoczne są opolskie i świętokrzyskie, w których utrzymanie ludności wymagałoby przynajmniej podwojenia dzietności. W przypadku innych regionów skala potrzebnych zmian jest mniejsza, choć występująca depopulacja wymagałaby w sytuacji większości regionów zmian o skali w zasadzie niemożliwej do spełnienia w celu jej zatrzymania.

Dokonana powyżej analiza potrzebnych zmian jednoznacznie wskazuje, iż w przypadku całego szeregu województw nie ma możliwości uniknięcia trwałej depopulacji. Tym samym jednoznacznie pora oswajać się z koniecznością życia w warunkach kurczących się regionów, starając się, aby wynikające z przemian demograficznych problemy w jak najmniejszym stopniu przekładały się na potencjał ekonomiczny, społeczny i kulturalny dotkniętych depopulacją obszarów.

#### **Literatura:**

- ADAPT2DC, *European Strategy for regional responses to demographic changes*, [https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/europeanstrategy\\_adapt2dc.pdf](https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/europeanstrategy_adapt2dc.pdf);
- ADAPT2DC, *New innovative solutions to adapt governance and management of public infrastructures to demographic change*, [https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/adapt2dc\\_wp6\\_e-book\\_20140517.pdf](https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/adapt2dc_wp6_e-book_20140517.pdf)
- Eberhardt P., 1989, *Regiony wyludniające się w Polsce*, „Prace Geograficzne”, nr 148, IGiPZK PAN, Warszawa, [http://rcin.org.pl/igipz/Content/711/Wa51\\_5330\\_r1989-nr148\\_Prace-Geogr.pdf](http://rcin.org.pl/igipz/Content/711/Wa51_5330_r1989-nr148_Prace-Geogr.pdf)
- ESPON, *Shrinking rural regions in Europe. Towards smart and innovative approaches to regional development challenges in depopulating rural regions*, <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20on%20Shrinking%20Rural%20Regions.pdf>;
- EU Committee of Regions, *The impact of demographic change on European regions*, Brussels 2016, [https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Impact\\_demographic\\_change\\_european\\_regions.pdf](https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Impact_demographic_change_european_regions.pdf);
- Flaga M., 2019, *Model przemian demograficznych w regionach wyludniającej się Polski na przykładzie województwa lubelskiego*, Wyd. UMCS, Lublin
- Kantor-Pietraga I., 2014, *Systematyka procesu depopulacji miast na obszarze Polski od XIX do XXI wieku*, Wyd. UŚ, Katowice
- Katsarova I. (red.), 2008, *Regiony wyludniające się: nowy paradygmat demograficzny i terytorialny. Studium*, Parlament Europejski, Bruksela, [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004\\_2009/documents/dv/pe408928\\_ex\\_/pe408928\\_ex\\_pl.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/pe408928_ex_/pe408928_ex_pl.pdf)
- Szukalski P., 2017, *Depopulacja – konsekwencje dla rynku pracy*, „Rynek Pracy”, nr 1, 11-19, <https://www.ipiss.com.pl/kwartalnik-rynek-pracy/rynekpracynr1-160-2017>
- Szukalski P., 2019, *Zmiany liczby ludności województw w latach 1998-2018*, „Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny”, nr 1, <http://hdl.handle.net/11089/29194>
- Szukalski P., 2019a, *Depopulacja – wybrane konsekwencje dla lokalnej polityki społecznej*, „Polityka Społeczna”, nr 10, 10-15
- Wesołowska M., 2018, *Wsie zanikające w Polsce. Stan, zmiany, modele rozwoju*, Wyd. UMCS, Lublin